

Religie en kritiek

► *Guy Quintelier*

Matthias Lievens slaat in zijn boeiende tekst over "Culturele verschillen. Over de AEL, identitaire politiek en de linkerzijde" tenminste eenmaal de bal mis. Hij beweert: "Zelforganisatie en de daaraan gekoppelde politiek van zelfrepresentatie zijn de motoren van de revolutie. Een revolutionaire beweging kan enkel aanknopen bij de bestaande gefragmenteerde uitdrukkingen van de 'reële beweging', ze met elkaar verbinden en synthetiseren. Niemand kan (...) in naam van een ander spreken." Dus de 'bourgeois' Marx en de 'kapitalist' Engels kunnen en mogen niet in naam van de revolutionaire arbeidersklasse spreken? Toch meenden ze dat wel te kunnen, want zij beweerden – terecht of niet – de kant van de arbeidersklasse te kiezen. Volgens Lievens weten hetero's "niet beter wat emancipatorisch is voor homo's dan zichzelf, mannen moeten niet willen de feminist uithangen, westerlingen moeten niet pretenderen beter te weten hoe de Amazone-indianen zich moeten emanciperen." Mannen moeten dus macho's blijven? Lievens stelt wel zelf dat er over deze houding discussie mogelijk kan zijn. Zijn grondhouding blijft toch dat zij die zich – terecht of niet – onderdrukt voelen, de waarheid aan hun kant hebben, en hun gevoelens niet moeten 'verantwoorden'. Een fascist die zich onderdrukt en zelfs bedreigd voelt door de aanwezigheid van een 'vreemde' heeft dus volgens Lievens' criterium hoe dan ook de waarheid aan zijn zijde, en kritiek op dat gevoelens kan nooit echt waar en terecht zijn.

Met deze beweringen etaleert Matthias Lievens m.i. zijn religieuze grondhouding. De religieuze mens wil buiten en boven elke kritiek staan. Hij

heeft in wezen een dogmatische grondhouding die wel kritisch is tegenover de anderen, maar nooit fundamenteel zelfkritisch. De door Lievens zelf dikwijls aangehaalde Marx schrijft echter ook dat "de kritiek op de religie de voorwaarde voor alle kritiek is".¹ Een religieuze, dogmatische grondhouding maakt elke kritiek onmogelijk. Wie durft een kritische houding tegen de eigen religieuze grondhouding aan te nemen, wordt gecatalogiseerd als "des duivels".²

In de discussie over de rol van de religie in de emancipatie van de migrantenbevolking binnen de Belgische staat, blijft de tekst van Karl Marx "Zur Judenfrage" (MEW. 1) nog bijzonder relevant. In deze tekst kan men gemakkelijk de beweringen over "de joden in de Duitse christelijke staat" toepassen op de "moslims in de Belgische staat", waardoor Marx' standpunt zou geactualiseerd worden in de discussie over de AEL en de linkerzijde.³ Dat men deze vervanging van 'begrippen' zo gemakkelijk kan doorvoeren wijst erop dat een onderdrukte groep gemakkelijk een onderdrukkende groep kan worden. De vroeger met uitroeiing bedreigde joden worden soms personen die andere groepen (islamitische Palestijnen) het leven onmogelijk maken.

Men kan deze gemakkelijke begripsverwisseling begrijpen. Het is toch niet verwonderlijk dat een groep die onderdrukt wordt, teruggrijpt naar de 'identiteit' waarvoor ze onderdrukt wordt. Een groep vormt zich maar door zich tegenover al de anderen te stellen.⁴ Een groep wordt dus ook gevormd wanneer de anderen zich van deze groep afzetten. De negatieve discriminatie wordt dan

omgegooid tot een positieve. De 'identiteit' wordt dan zinnebeeld van het goede: al het daarvan afwijkende het slechte. Maar zo'n houding is door Marx en Engels als reactionair bestempeld. In het Communistisch Manifest karakteriseren ze juist het socialisme dat teruggrijpt naar een verouderde feodale maatschappij-ordening en oude ideologische frases, als reactionair. Tot dat reactionaire, feodale socialisme behoort ook het priester- of papensocialisme.⁵

Michael Hardt en Toni Negri beweren in hun boek 'Empire' eveneens dat weerstand bieden vanuit een lokale eigenheid of identiteit steeds reactionair is. Ook al kan op het eerste gezicht deze weerstand als extern bevrijdend tegenover de bedreigende en onderdrukkende 'andere' overkomen, intern houdt dit echter onderdrukking in. Wie zich namelijk intern tegen de eigen groep kritisch uitspreekt, wordt afgedaan als een 'agent' van de externe bedreigende macht.⁶

Kritiek op een onderdrukte groep kan gerechtvaardigd zijn, namelijk wanneer die groep een ideologie blijft gebruiken die haar in haar onderdrukte positie houdt. Een onderdrukkingspoging slaagt maar, als de onderdrukte die onderdrukking aanvaardt en dus aan zelfonderdrukking doet. Een kritiek op de gebruikte – en door de onderdrukte zelf aangehangen – onderdrukkingsideologie draagt dan bij tot de bevrijding uit de onderdrukking. Elke religie is onderdrukkend. Omdat een religie de harmonie idealiseert, moet elke afwijking van dat harmonie-ideaal onderdrukt worden. Een religie is niet alleen onderdrukkend naar de niet-gelovigen, maar ook naar de eigen gelovigen, die moeten zich namelijk zelfonderdrukkend aanpassen aan de religieuze eisen. Het gebruik van de hoofddoek voor vrouwen binnen de islam kan hier als symbolisch voorbeeld fungeren. Moslimvrouwen die 'verkiezen' de hoofddoek te blijven dragen, verwerven misschien wel waardigheid, maar enkel een waardigheid die hen door hun godsdienst voorgeschreven wordt. Welke waardigheid bestaat in de zelfonderwerping? Een 'Westerse' brutaal verbod op het dragen van de hoofddoek heeft echter ook geen zin. Daarmee wakkert men maar de fundamentalistische verzetsreflex aan. Als de westerling overtuigt is dat zijn cultuur op dat vlak de betere is, dan zal zijn culturele gewoonte metertijd wel overwinnen. Als zijn culturele gewoonte niet de betere is, dan neemt hij

misschien wel beter die van de 'vreemde' cultuur aan.

Wordt mijn bewering dat elke religie onderdrukkend is, niet tegengesproken door de bevrijdingstheologie? De bevrijdingstheologie wil wel de bevrijding, maar ze blijft theologie. Haar vrijheid blijft religieus ingekleurd. Men moet zichzelf blijven onderschikken aan een goddelijk principe – dat kan ook de tot god verheven 'natuur' zijn. Door die onderschikking meent men juist de vrijheid en de bevrijding te bereiken. Maar welke bevrijding kan dat zijn? Bevrijding van alle zaken die een mens aan zijn aards bestaan binden, van al die zaken die juist de mogelijkhedenvoorwaarden uitmaken van zijn aards – op zich noodzakelijk conflictgeladen – bestaan.⁷ De religieuze mens wil de opheffing van al wat het menselijke leven mogelijk maakt. De religie streeft de vernietiging van al het menselijke na.⁸

Ideologievormen – waartoe religies behoren – kunnen een middel zijn om onderdrukking te aanvaarden, door te stellen dat in de zelfonderdrukking, zelfonderwerping, ja zelfs zelfvernietiging de zogenaamde echte bevrijding ligt. Als zelfmoordactivist krijgt men een goed plaatsje in het hiernamaals (al of niet met een aantal bereidwillige maagden).

Kritiek op elke religie – ook de islam – is nodig, omdat ze de mensen in verstikkende ketens houdt. Deze kritiek op de islam is niet (neo)racistisch. De islam wordt niet bekritiseerd omdat ze onze culturele 'waarden' tegenspreekt, maar omdat ze mensen onderdrukt. Om dezelfde reden wordt er ook kritiek op 'onze' Westerse cultuur geformuleerd; ze is ook niet het toonbeeld van het goede. In het neoracisme (of imperiaal racisme) discrimineert men omdat men andere culturele gewoontes heeft. De neoracist neemt zijn eigen cultuur als maatstaf van het goede. De islam moet bekritiseerd worden indien ze bepaalde, mensonderdrukkende gewoontes heeft. Maar niet al haar gewoontes zijn noodzakelijk zo. Het afwijkende is echter, juist omdat het anders is, ook niet als vanzelfsprekend het goede. Iets specifiek verschillends kan ook slecht zijn. Links bekritiseert elke religie – ook een vernieuwde religiositeit⁹ – omdat die zichzelf als het absoluut goede stelt.

Verskillende culturele gewoontes kunnen op een zelfde territorium bloeien. De spanning tussen die

gewoontes maakt mede de levende dynamiek van een cultuur uit. Culturen of subculturen die deze conflictgeladen dynamiek willen vermijden, zijn hoe dan ook ten dode opgeschreven. Het neoracisme kan niet omgaan met de spanningen die verbonden zijn met het bestaan van culturele verschillen. Voor een neoracist mogen de culturele verschillen er soms wel zijn, maar de eigen cultuur wordt als vanzelfsprekend als de betere beschouwd: de afwijkenden verdienen voor een neoracist dan ook niet de cultureel gefundeerde voorrechten waarop hij wel een beroep doet.

De strijd van de moslimminderheid in ons land is meer dan gerechtvaardigd; ze worden duidelijk genoeg gediscrimineerd. Maar hun bevrijding ligt niet in de islam. Omdat een religie geen echte bevrijding en enkel maar illusie brengt, moet ze bestreden worden. "De strijd tegen de religie is bijgevolg onrechtstreeks de strijd tegen die wereld, waarvan de religie het geestelijk aroma is. (...) De kritiek op de religie eindigt met de leer dat de mens het hoogste wezen is voor de mens, dus met de categorische imperatief al die verhoudingen te revolutioneren waarin de mens een vernederd, geknecht, verlaten, verachtelijk wezen is (...)"¹⁰

noten

1. Karl Marx: "Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung", *MEW*. 1, p. 378 (in eigen vertaling).
2. Zo verdedigt bijvoorbeeld Jaap Kruithof een vernieuwde religiositeit en wordt iedereen die daarin niet meegaat, veroordeelt tot een (al of niet verzachte vorm van) ecofascisme. (Zie zijn *De mens aan de grens*, p. 79.)
3. In welke mate zijn de scheidende uitlatingen van de 'jood' Marx tegen de alledaagse jood die de geldwissel als zijn werkelijke god aanbidt, ook van toepassing op de moslim?
4. Deze Hegeliaanse stelling wordt ook door Simone De Beauvoir verdedigd. Zie *De Tweede Sekse*, Eerste boek, inleiding.
5. Zie Karl Marx en Friedrich Engels, "Manifest der kommunistischen Partei", *MEW*. 4, p. 482-484. (Nederlandstalige IMAVO-uitgave, p. 73-74.)
6. Michael Hardt en Antonio Negri: *Empire*, p. 42-46. (Nederlandse editie: p. 58-61) Zie ook *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* (december 2002), pp. 80-81 en 84 (stelling 17 en 24). Hardt en Negri beweren ook wel terecht dat in de migratie een potentieel revolutionaire kracht zit.
7. Voor de bewering dat het menselijke bestaan noodzakelijk conflictgeladen is, zie o.a. Guy Quintelier, *Communisme en conflict. Pleidooi voor een reëel-kritisch communisme*, IMAVO, 1996.
8. Vandaar ook de voor de religie zo typerende antiseksuele houding.
9. De vernieuwde religiositeit wordt door Marx – ook al spreekt hij over Luther – als volgt gekenmerkt: "Hij heeft de mensen van de uiterlijke religiositeit bevrijd, door de religiositeit tot de innerlijke mens te maken. Hij heeft het lijf van de boeien verlost door het hart in boeien te slaan." (*MEW*. 1, p. 386)
10. Karl Marx, o.c., *MEW*. 1, p. 378 en 385; cursivering door Marx.